

Svobodová, Iva

Stylová hodnota členu v žurnalistice

In: Svobodová, Iva. *Stylisticko-pragmatické faktory použití členu v současné portugalštině*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2010, pp. 101

ISBN 9788021051812

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124092>

Access Date: 25. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

STYLOVÁ HODNOTA ČLENU

V ŽURNALISTICE

5.1 Funkční stylistika a typologie textu

Jak jsme již zmínili v kapitole pojednávající o postavení stylistiky v současné portugalské jazykovědě, je stylistika vnímána jako pomezí disciplína vycházející z různých názorových postojů a teorií. Jeden z oborů, s nímž nachází stylistika důležitý styčný bod, je typologie textů zabývající se diferenciací stylů, textových typů a žánrů, která tak klasifikuje jazyk podle všech funkcí, které jazyk plní ve společnosti. Tyto funkce ovlivňující užívání členu vedou také k důležitým specifikům, která člen může vykazovat. V předchozích kapitolách jsme se z větší části zaměřili na specifika členu ovlivněné rámcem slova či věty. V tomto případě to však bude rámec širší, který bude do velké míry předurčovat způsob použití členu. Bude to kontext či typ textu, v závislosti na něm totiž lze vyjádřit subjektivitu nebo objektivitu, stupeň familiárnosti či oficiality, knižnost či novost výrazu, stupeň zdvořilosti či nezdvornosti.

Ve výše zmíněných případech můžeme dokázat vliv různých slohotvorných činitelů na celkový typ textu. Připomeňme si jen, že tyto slohotvorné činitele mohou být buď objektivní, (mohli bychom je nazvat „factores estilísticos objetivos“), nebo subjektivní, (možné přeložit jako „factores estilísticos subjetivos“). Mezi objektivními slohotvornými činiteli¹ jsou zmíněny: základní funkce komunikátu (funkce sdělná – odborně sdělná a vzdělávací, direktivní, operativní, perzvasivní, esteticky sdělná, apod.), ráz komunikátu (související se soukromostí či veřejností dané komunikace), situace a prostředí (zvané komunikační situace), charakter adresáta (uvědomělý postoj k adresátům, jejich intelektuální úroveň, vzdělání, sociální zařazení, pohlaví a věk), užitá forma komunikátu (stylová sféra mluvených a psaných komunikátů), míra připravenosti komunikace, užitý kód jazykové komunikace (kód mluvený, psaný), téma komunikátu. Jako subjektivní slohotvorné činitele jsou pak zmiňovány intelektuální a rozumová vyspělost komunikanta, schopnost abstrakce a logického myšlení, znalost kódu komunikace, tj. znalost mluveného a psaného jazyka v jeho normě, kodifikaci a stylové mnohotvárnosti, životní zkušenosti, kulturní a společenský rozhled, úroveň všeobecného a odborného vzdělání, schopnost metajazykového myšlení a jazyková uvědomělost komunikanta, znalost tématu jazykové komunikace a vztah k obsahu,

¹ Čechová, M, Chloupek J., Krčmová M., (1997:50-63).

povahové a mentální vlastnosti komunikanta a vztah k určité sociální skupině a prostředí, vztah k adresátovi a vědomí záměrné adresnosti komunikátu, osobní sklony, záliby a zvyklosti komunikanta.

Typologie textu má v Pražské škole základ v budování tzv. funkčních stylů. V prvo počátku to byly myšlenky B. Havránka (1932), který rozlišil funkce spisovného jazyka a jím odpovídající funkční jazyky: funkci komunikativní, prakticky odbornou, teoreticky odbornou (sdělovací funkce) a estetickou. O pár let později byly stanoveny J. V. Bečkou další funkční jazyky: jazyk úřední, hospodářský (včetně jazyka obchodního) a ten, který je pro náš cíl v této kapitole relevantní, styl novinářský. Současná česká lingvistika při charakteristice funkční diferenciaci spisovného jazyka vychází z pojmů stylová sféra (určitý okruh komunikace), stylová vrstva (specifická vrstva výrazových prostředků a celková stavba textu podřízena stylové normě určitého typu textu) a stylový typ (každý stylový typ má vlastní soubor specifických norem). Dnes počítá s následujícími funkčními styly: pro stěsdělovacím (hovorovým), odborným, publicistickým a uměleckým, administrativním, řečnickým a někdy i esejistickým.²

Blízko ke klasifikaci funkčních stylů má také stylisticko-sociolingvistická teorie M. A. K. Hallidaye postavená na pojmu registr. Také on přiřazuje soubory jazykových prostředků funkcím projevu v určité situaci s tím, že bere v potaz čtyři důležité složky: téma, médium (psanost, mluvenost), vztahy účastníků (a jejich sociálních rolí, které určují stupeň oficiálnosti a formálnosti komunikace) a někdy bývá ještě připojena dominantní funkce sdělení (výklad, hodnocení). Na základě těchto složek pak dělí stylistika v jeho pojetí texty na reklamní, literární, novinářské, vypravěčské, expoziční, vědecko-technické, právní, administrativní (někdy pod názvem administrativně-právní).

Textová typologie však nepracuje pouze s klasifikací pražské funkční stylistiky. Jde o obor daleko složitější, který hledá možný jednotný typologický základ všech druhů textů, což je úkol velmi nesnadný.

Typy textů mohou být také diferencovány například (v Grossově teorii)³ podle „kontextového ohniska“, tj. podle způsobu, jakým při produkci textů usměrňuje mluvčí pozornost adresáta na specifické faktory a okolnosti komunikační situace. Jádrem této typologie je pět složek textu: deskripce (reálné jevy v prostoru), narace (reálné a/nebo konceptuální fenomény v čase), expozice (rozkládání nebo skládání pojmových představ mluvčího), argumentace (vztahy mezi pojmy nebo výroky mluvčího), instrukce (budoucí chování produktora nebo příjemce). Taková textová typologie nám však z hlediska použití a zkoumání členu nemůže sloužit jako výchozí bod z toho důvodu, že v jednotlivých zmíněných typech textů se mohou objevit stejné funkce členu, které odrážejí spíše daný kontext nežli danou textovou funkci.

² Čechová, M, Chloupek J., Krčmová M., (1997:30).

³ Grosse, E.U. (1976).

E. U. de Grosse však zmiňuje další typy textů. Jedná se o texty

Typ textu	Textová funkce	Příklady textů
normativní text	normativní	zákony, statuty, smlouvy, plné moci, rodné listy, oddací listy
kontaktové texty	kontaktové funkce	blahopřání, kondolence,
sebezobrazovací texty	sebezobrazovací funkce	deník, životopis, literární deník, biografie
poetické texty	poetická funkce	básně, román, komedie
výzvové texty	výzvové funkce	reklama, program strany, inzerát
věcně informační texty	funkce předání informace	zpráva, vědecká zpráva
texty určené skupině posluchačů-čtenářů	indikuje skupinový charakter textu	písně

Tato klasifikace má sice výhodu, že je zaměřena na funkci textů, ale zároveň nevýhodu, že síto funkcí je příliš řídké, a je tedy třeba přiřadit k jednomu druhu textu intuitivně různě existující texty (např. reklamní text, program strany, žádost), je třeba vzít také v úvahu, že konkrétní texty mohou mít několik různých funkcí (mezi komunikační funkci a druhem textu není tedy vztah 1:1). E. U. GROSSE⁴ sice hovoří o tom, že určitá třída textů má dominantní funkci, avšak ukazuje také, že pojem „dominance“ je používán nejednotně (zčásti jako pojem syntaktický, zčásti funkční, zčásti statistický), a že to zabraňuje vytvoření homogenní klasifikace textů. Pro náš cíl by mohla být také tato klasifikace textů užitečná, mohli bychom vyhledávat čistě informativní významové složky členu například v normativních textech či v textech věcně informačních a pragmatické složky členu například v poetických textech či textech sebezobrazovacích. Protože jde však v textu velmi často o interakci různých interních a externích vlastností, nelze takovou klasifikaci členu podle druhu textu považovat za absolutní. I v oficiálních projevech lze vyjádřit určité emoce, stejně tak i ve familiárním prostředí můžeme záměrně vyjádřit určitý stupeň formality.

Pokusy o typologii textu ukazují také teorie mluvních aktů, jejichž základními představiteli byli J. L. Austin a R. Searle, kteří vyčlenili pět typů ilokucí (záměrů mluvího) vyjadřovaných především explicitními performativními slovesy. Podle Austina existuje pět tříd mluvních aktů: verdiktiva (posuzuji, hodnotím, oceňuji), exercitiva (jmenuji, pověřuji, naléhám), komisiva (slibuji, přísahám, povolují), behabitiva (omlouvám se, děkuji, blahopřeji, lituji), expositiva (tvrdím, připouštím, předpokládám). Searl zmiňuje mezi jinými také prezentativa (zjišťuji, tvrdím), direktiva (žádám, prosím, příkazují), komisiva (slibuji, nabízím), expresiva (děkuji, blahopřeji, omlouvám se) a deklarativa (jmenuji, prohlašuji). Tento pohled bude při sledování členu také jedním ze stylistických faktorů, avšak zahrneme jej jen okrajově do sémanticko-pragmatických aspektů, kdy v závislosti na typu slovesa budeme danou skutečnost vnímat jako známou či neznámou, specifickou či nespecifickou.

4 Grosse, E.U. (1976).

Stylistickou hodnotu členu však můžeme dokázat naprosto přesně tam, kde vykazuje opravdu své specifické vlastnosti, které jsou dány typem textu či funkčním stylem. Jedním z příkladů, kde lze hovořit o specifické vlastnosti členu, je jazyk textů v publicistické oblasti. Vymezení této oblasti a norem jejího stylu je záležitostí komplexní a heterogenní.

Existuje rozdíl v tom, jak na publicistiku pohlíží jazykověda a jak žurnalistika. Jazykověda ji vnímá jako mezilidskou komunikaci „informující o aktuálních společenských a politických událostech a komentující je a rozumí tím tedy texty, které mají vztah k žurnalistice.“⁵ V žurnalistické teorii se však do publicistiky řadí texty, jejichž funkcí není jen informovat, nýbrž informace komentovat a hodnotit, získávat adresáty, přesvědčovat je a vybízet, přičemž cílem autora je vyjádřit vlastní postoj k lidem i světu. V tomto případě je možné překročení hranice objektivitu a posunutí do emotivnosti a expresivity. A přestože je naše zkoumání zaměřeno lingvisticky, bude nutné při analýze funkcí a hodnot členu, které se v publicistickém stylu objevují, zvážit také tuto stránku publicistiky.

5.2 Klasifikace novinářských žánrů

K posouzení použití expresivní funkce členu v rámci publicistického jazykového stylu je důležité si uvědomit rozmanitou a členitou povahu samotné žurnalistiky. V naší stylizaci budeme vycházet ze dvou klasifikací publicistického stylu: z klasifikace české⁶ a z klasifikace portugalské, tak, jak ji podává Anabel Gradim v *Manual de Jornalismo*.⁷ Česká žurnalistika zmiňuje dvě nejdůležitější skupiny: zpravodajství a vlastní publicistiku. Zpravodajství zahrnují například televizní noviny, jejichž hlavním úkolem je předávat čisté informace, strohá fakta, a mezi jehož hlavní kritéria spadají rychlost, přesnost, objektivita, nepředpojatost a vyváženost. Novinový článek samotný spadá do oblasti publicistiky, která se dělí na dva hlavní proudy: *publicistiku analytickou a publicistiku beletrizující*. Publicistika analytická zařazuje témata do širších souvislostí a táže se na jejich příčiny. Publicistický jazyk je popisnější než jazyk zpravodajský a má za úkol vzbudit u čtenáře zamyšlení nad komentovanou skutečností. Projevuje se zde již osobní angažovanost autora, který své myšlenky a argumentaci popisuje již z nějakého názorového úhlu. Hlavními žánry analytické publicistiky je komentář, úvaha, glosa, analytický článek a publicistický rozhovor. Analytický článek se přitom pohybuje na pomezí mezi zpravodajstvím a publicistikou. Jedná se o výklad aspektů určitého problému bez subjektivního závěru. V beletristické publicistice pak prezentuje autor informace a své názory volnějším a literárně bohatšími texty. Tento styl je vhodný pro prezentaci osobních zážitků a zkušeností. K beletristické publicistice patří fejeton, sloupek, glosa, reportáž, příběh, medailon.

V portugalské žurnalistice je vnitřní diferenciací novinářského stylu obdobná. I zde jazyk novinářský představuje rozličnost žánrů, existuje tzv. *notícia* či *géneros da banca* (lze přirovnat ke zpravodajství-zpravodajské články), jejichž funkce je předat co možná nejobjektivněji informace týkající se události či skutečnosti. A dále texty publicistické, jejichž cílem je také

5 Bartošek (1997:63).

6 Tamtéž.

7 Gradim, Anabela (2002).

vyvolat u čtenáře zamyšlení nad komentovanou skutečností, donutit jej k vytvoření určitého názoru a v případě beletristické publicistiky jde o prezentaci osobních zážitků a zkušeností: sem se řadí texty tzv. „gêneros de rua” (odpovídající beletristickým žánrům a zahrnující příběh, reportáž, rozhovor, sondáž....) a „gêneros de opinião” (odpovídající analytickým žánrům jako jsou úvodník, fejeton, kronika, analytický článek, kritika, dopisy).

Rozdíl mezi jednotlivými vlastnostmi novinářských žánrů budou pro naši analýzu zásadní: budeme sledovat, jak se chová člen v článku analytickém, který je charakterizován předáváním věcných informací, a postrádá subjektivní závěr autora a jak se chová v jiných žánrech, či typech textů, které jsou podbarveny evaluativními, metaforickými a alegorickými výrazy, které mohou být i lehce hovorové.

Pro naši analýzu bude zásadní vymezit dvě definice stylému „člen“, tedy dvě stylistické funkce, které člen může plnit v publicistice. Budeme vycházet nejen z jeho stylistické schopnosti emocionálně-expressivního podbarvení textu, které mohou vynikat v neutrální výrazové rovině, ale také z definice stylému, kterou formuloval J.Mistrík⁸: „Stylémou může být každé slovo, veta nebo část textu, která má takú výraznú podobu, že nám při stylistickej typológii textu signalizuje zameranie, charakter textu.“⁹ Vyhledávání těchto hodnot členu pro nás bude tedy hlavním cílem, protože, jak uvidíme, ty může za určitých okolností vykazovat jak člen nulový, tak člen určitý či neurčitý.

Člen nulový však vykazuje ve srovnání se členem určitým či neurčitým zvláštní rys. Zatímco například přítomnost neurčitého členu spolu s evaluativním substantivem či adjektivem v titulku může signalizovat tu povahu publicistických žánrů, která zahrnuje autorský pohled na věc, pak nulový člen v určitých pozicích může prozradit již v titulku, že se bude jednat o analytický či zpravodajský článek.

Na první stránce novin obsahující stručné informace o událostech celospolečenského významu bude také v titulcích převažovat nulový člen, někdy však je tu určitý člen, a to podle potřeby znovu aktualizovat téma ve čtenářově povědomí. Pro všechny čtenáře nejsou tytéž zprávy stejně srozumitelné a aktualizace substantiva (jádra výpovědi) pak může probíhat odlišným způsobem podle regionu. V regionálních novinách se například může určité zprávě týkající se daného regionu věnovat dlouhodobější pozornost. Proto je pravděpodobnější, že se v titulku objeví člen určitý dříve, než tato zpráva bude zveřejněna v celostátních novinách.

Významným faktorem při zkoumání členu v žurnalistice je také uspořádání psaného textu, a to jak vertikální (grafické), tak horizontální (ovlivňující hierarchii předávaných informací). V rámci horizontálního členění budeme sledovat například vliv pozice rematické a tematické části věty na použití členu. Větší pozornost však budeme věnovat použití členu v jednotlivých částech článků, především tedy v titulcích, podtitulcích a úvodních odstavcích. Cílem naší analýzy bude popsat a vysvětlit nejen pravidelnost výskytu a použití členu, ale také vyzdvihnout jeho asymetrie a zvláštnosti, a to ze tří hledisek:

1. horizontální a vertikální uspořádání textu,
2. publicistický žánr analytický x beletrizující,
3. syntaktická funkce a sémantické zařazení jména, jež člen doprovází.

8 Mistrík, Jan (1985:584).

9 Findra, Ján (2002:90-99).

5.3 Použití členu v titulcích a v podtitulcích

Titulky a podtitulky zaujmou na první pohled každého čtenáře proto, že poskytují zevrubnou představu o dané události a probouzejí zájem o získání dalších informací. Samotný titulek by měl odrážet povahu žurnalistického textu a my se budeme snažit v této části dokázat, že tato povaha textu (titulku) bude mít zásadní vliv na výskyt členu. V titulcích se tento výskyt členu neodvívá pouze od publicistického žánru, nýbrž také od syntaktické funkce nominálního syntagmatu, jehož je součástí, a od jeho sémantického zařazení, což je skutečnost často opomíjená.

„A brevidade e a vivacidade do título permitem certas violências gramaticais. Todavia, deverá conter, expressos ou implícitos, sujeito, predicado e complemento (directo ou indirecto). Quanto a outros elementos da frase, nomeadamente algumas partículas e artigos (definidos e indefinido), devem ser retirados.“¹⁰

[Stručnost a strohost titulku umožňují některá porušení pravidel. Avšak musí obsahovat, ať již explicitně či implicitně, podmět, přísudek a předmět (přímý či nepřímý). Co se jiných složek věty, především částic a členů (určitého a neurčitého) týče, ty by měly být z titulku vynechány.]

Takové tvrzení se však vztahuje pouze k určitému typu textu a k určitým syntaktickým konstrukcím. Nemá absolutní platnost, přesto ale můžeme hovořit o oprávněném zobecnění v rámci zpravodajství, a to se budeme snažit dokázat příklady z deníků s největším počtem prodávaných výtisků, a to *Público*, *Correio da Manhã*, *Diário de Notícias* z posledních pěti let, které jsou přístupné na internetu a které jsme shromažďovali při pobytu v Portugalsku:

Orfãos de pais vivos.

(Rodiče sirotků jsou naživu.)

Médico segura coração de bebé.

(Lékař drží v ruce srdce dítěte.)

(Correio da Manhã, 14-8-2005)

Operação „Ida e volta“ :seis mortos e 22 feridos graves desde sexta feira.

(Operace „Tam a zpět“: od pátku šest mrtvých a 22 zraněných.)

(Público, 30-7-2005)

Jak vidíme, v titulcích zpravodajství se nominální syntagmata vyskytuje s prázdným determinantem. Za jiných okolností však by člen obsahovat měla, což dále budeme dokazovat vyhledáním stejných nominálních syntagmat titulku uvnitř článku, kde bude člen přítomen.

Zajímavé pro nás bude vysvětlení takového jevu, jako je vynechání členu v novinových titulcích. Domníváme se, že existují dvě možné interpretace: buď můžeme

¹⁰ Gradim, Anabela (2002).

1. definovat nulový determinant jako člen nulový tak, jak jej vnímá francouzská lingvistika, která jej definuje jako „l'article zéro – l'article d'œ etiquette“ (viz kapitola 5.4.1 Definice nulového členu), a mohl by odpovídat expletivní funkci, která nemá žádnou sémantickou náplň, není vnímána jako sémantický operátor, ale pouze jako prostředek k dodržení určité formální úpravy článku,
2. anebo v souladu s tím, co bylo o nulovém členu řečeno v sémanticko-pragmatických aspektech použití členu, jej můžeme vnímat jako prostředek vykazující na ose paradigmatické synonymní vztah ke členu určitému či neurčitému s tím, že vyjadřuje stejné významové jádro, ale stylisticky jej pouze jinak upravuje: lze jím vyjádřit esenci (podstatu bytí), či svým prázdným místem upoutat větší pozornost čtenáře a vybídnout jej ke zjišťování dalších informací. A v tomto případě bychom mohli hovořit o stylisticky aktivní hodnotě nulového členu stojící tak v opozici ke stylisticky pasivnímu členu určitému a neurčitému.

Oba dva způsoby interpretace se zakládají na logickém přístupu. My se však přikloníme k první možnosti, tedy k prázdné sémantické hodnotě nulového determinantu, a to ze dvou důvodů: prvním je etika novináře, který by měl při zpracování informace dodržovat ve zpravodajství co nejobektivnější postup a určité formální úpravy, a druhý důvod je ten, že, jak bude patrné v níže uvedených příkladech, určitý člen u toponym je v titulcích nahrazen právě nulovým členem, který můžeme vnímat stejně expletivně jako člen určitý; tedy když samotný člen u toponym funguje jako prázdný sémantický operátor, proč by měla jeho nepřítomnost mít odlišný stylistický efekt? Toponyma není důležité v titulku ani determinovat, ani stylisticky upravovat, leda tak, že si přejeme docílit jen jisté formální úpravy titulku a tím také signalizovat zaměření textu a novinový žánr.

5.3.1 Člen v titulcích a podtitulcích ve zpravodajství

Syntaktická funkce společně se sémantickým zařazením nominálního syntagmatu, jak jsme již konstatovali, výskyt členu v titulcích také významně ovlivňují. Nejméně často se bude člen vyskytovat v nominálním syntagmatu ve funkci podmětné a předmětné, častěji pak v nominálním syntagmatu předložkovém ve funkci příslovečného určení místa.

5.3.1.1 Nominální syntagma ve funkci podmětu

Nejpříznačnějším pro novinové titulky je absence členu u substantiv v podmětné funkci, a to i tam, kde by podle gramatických pravidel správně člen figurovat měl za každých okolností, například u toponym států, u názvů institucí, politických stran, organizací, u konkrétních osob. Nevesová považuje sice výskyt nulového členu v nominálním syntagmatu podmětném za běžný, avšak pouze v případě, že podmět stojí za slovesem. V opačném případě přiznává nulovému členu stylistickou hodnotu typickou pro použití literární:

„Em sintagma nominal com sujeito anteposto marcado estilística ou informativamente, em uso literário.“¹¹

[Nominální syntagma ve funkci podmětu stojící před přísudkem je stylisticky či informačně příznakové, a je používáno v literárním jazyce.]

Význam informačního příznaku však Nevesová dále nedefinuje, a my bychom se mohli domnívat, že informační příznak v tomto ohledu se zřejmě týká antepozice rematické části, která je kladena před část tematickou, čímž se tato pozice stává atypickou. Pokud má nulový člen v této pozici nějakou příznakovou hodnotu, pak tato hodnota může spočívat opět v interpretaci stylému jakožto prostředku signalizujícího typ textu, v jehož titulku může dojít k různým odchylkám od normy (viz výše) jen za cílem dosažení určité formální úpravy.

O vlivu syntaktické funkce na výskyt členu u toponym v běžném textu také pojednává Soaresová:

„...em alguns nomes de países como „França“ ou „Itália“, entre outros, pode em português assistir-se, em determinadas construções, à supressão do artigo. Quando não ocorrem em posição de sujeito e sim de complemento, diz-se, por exemplo, „Estive em França.“ e o nome surge unicamente regido de preposição. Contudo, o mesmo já não acontece no caso do nome „Dinamarca“, entre outros, em que, na mesma construção se usa o artigo e se diz „Estive na Dinamarca.“¹²

[... v některých názvech zemí, jako Francie či Itálie, mezi jinými, nemusí být v portugalském jazyce v některých konstrukcích člen použit. Pokud nefigurují ve funkci podmětu, ale předmětu, pak lze říci „Estive em França“/Byl jsem ve Francii/ s názvem země bez členu, pouze s předložkou. Avšak totéž neplatí například pro Dánsko, v němž ve stejné konstrukci členu užijeme.]

Toto tvrzení však neplatí pro použití toponymických názvů v novinových titulcích. V nominálním syntagmatu podmětném v titulku se člen nevyskytuje, ale je třeba zdůraznit, že jeho absence nepřináší ani žádné stylistické zabarvení (na rozdíl od antroponym, kde nulový člen vystihuje určitý stupeň formality), ani žádný synonymní vztah na ose paradigmatické s určitým či neurčitým členem. Stylistickou hodnotu členu zde lze tedy vnímat ne jako pragmatickou složku vyjádření, avšak jako jazykový stylém signalizující povahu textu.

(Público,30-07-05)

*EUA tentaram impedir saída de artigo sobre bioterrorismo.
(Spojené státy se pokusily zabránit publikaci článku o bioterrorismu.)*

¹¹ Neves, Maria Helena de Moura (2003:431).

¹² Soares, Isabel Pardal Hanemann (1999:500).

Canadá aprovou casamentos ente pessoas do mesmo sexo.

(Kanada schválila zákon o uzavření manželství mezi homosexuálními páry.)

Marrocos leva a tribunal a porta voz do mais poderoso movimento islamista.

(Maroko posílá k soudu mluvčího nejmocnějšího islámského hnutí.)

SEF contra nova lei da nacionalidade. (Serviço de Estrangeiros e fronteiras)

(SEF proti novému zákonu o národnosti.)

5.3.1.2 Nominální syntagma ve funkci předmětu

V předmětné funkci si v titulcích opět povšimneme výskytu nulového členu, a to v takových konstrukcích, kde za jiných okolností – mimo titulek – je člen přítomen. Mohli bychom hovořit o podobné stylistické hodnotě jako v předchozí kapitole, kdy člen u toponym může signalizovat typ textu. V tomto případě bychom mohli vycházet také ze synonymního vztahu mezi nulovým a neurčitým členem, který tak probudí ve čtenáři větší zájem o získání dalších informací. Kdyby se jednalo o tematickou část výpovědi, mohlo by totiž být použito určitého členu:

„O uso dos artigos definidos (o,a,os,as) deve ser exclusivamente reservado para referir assuntos já conhecidos do público ou para indicar implicitamente exaustividade. „Greve da CP paraliza acessos a Lisboa“; mas „Foi desenhocada a greve da CP que ontem instalou o caos nos acessos à cidade de Lisboa“ – a greve já do domínio público, sendo notícia não a greve mas o facto desta ter terminado. „As viagens –fantasma dos deputados“ é um título que indica que o jornal falará exaustivamente de todas as viagens-fantasma que se apurou terem os deputados feito. „Viagens –fantasma sob investigação“ um título que indica que a PGR continua a investigar o assunto e que o jornal não dispões da totalidade da lista.“¹³

[Určitý člen „o,a,os,as“ je výhradně používán v případě záležitostí, o nichž je publikum již informováno, a implicitně indikuje vyčerpávající obsah. „Stávka CP (greve bez členu) blokuje přístup do Lisabonu“, avšak „Byla zrušena stávka CP, která včera zkomplikovala přístup do města Lisabonu“ (a greve), kde je novou informací ne to, že se konala stávka, avšak to, že skončila. „Fingované cesty poslanců“ (as viagens-fantasma) je titulek, který indikuje, že tisk bude hovořit o všech fingovaných cestách poslanců, které byly zjištěny. „Fingované cesty poslanců v šetření“ (viagens-fantasma) je titulek který indikuje, že policie pokračuje v šetření této věci, avšak nemá k dispozici ještě jejich úplný seznam.]

Této interpretaci pak odpovídá význam nulového členu také v níže zmíněných případech, které pro svou neurčitost a nevýstižnost mohou vykazovat na ose paradigmatické synonymii s neurčitým členem:

¹³ Soares, Isabel Pardal Hanemann (1999:500).

Estudo denuncia curvas ilegais no IP4. (Studie zaznamenala nezákonné zatáčky na silnici IP4.)
(*Público* 30-07-05)

Testemunha preocupa médicos. (Svědkyňe zneklidňuje lékaře.)
(*Correio da manhã* 14-08-05)

Médico segura coração de bebé. (Lékař drží v ruce srdce dítěte.)
(*Correio da manhã* 14-08-05)

Dvě interpretace nulového členu (synonymie s neurčitým členem a vyjádření podstaty bytí s následkem vzbuzení zájmu o získání dalších informací) nelze pojmut jako obecné pravidlo. Pro toto tvrzení máme následující důkaz: často jsou v titulku použity ustálené fráze a idiomy bez členu, zatímco uvnitř článku jsou použity se členem. V těchto případech bychom mohli tedy považovat za naprosto zbytečné uvedení významu podstatného jména. Příklad dokazují následující doklady s frazémy: „*apresentar a demissão*“ (podat demisi) a „*abrir a porta*“ (volně přeloženo: ponechat otevřenou možnost; doslovný překlad: otevřít dveře).

titulek: *Presidente da ERS poderá apresentar demissão.*
(*Prezident ERS možná podá demisi.*)

článek: *O presidente... da ERS, Rui Nunes, deverá apresentar a demissão a partir de ho*
(*Prezident ... ERS, Rui Nunes, zřejmě dnes podá demisi.*)
(*Público*; 30-07-2005)

titulek: *Liedson ... abre porta à renovação do contrato o melhor marcador da Super Liga.*
(*Liedson ponechává otevřenou možnost obnovení smlouvy nejlepšího střelce První ligy.*)

článek: *... abriu a porta à renovação de contrato com os „leões“*
(*...ponechal otevřenou možnost obnovení smlouvy se „lvy.“*)
(*Público*; 30-07-2005)

V těchto případech by nemělo žádný význam determinovat podstatná jména *demise* a *dveře*, naopak, šlo by o pozměnění významu a ke zmatečnému upoutání pozornosti; mohli bychom pozornost soustředit na způsob podání demise (avizovaná rezignace, povinná demise apod.), nebo v druhém případě bychom eventuelně mohli také pozornost soustředit na to, jaké dveře kdo komu otevřel. Tato interpretace však není na místě, proto se přikláníme v těchto příkladech spíše ke členu jako stylému signalizujícího typ textu – zpravodajství.

5.3.1.3 Předložkové syntagma v titulku

Velmi raritní je užití nulového členu v předložkovém syntagmatu ve funkci buď příslovenčného určení nebo nominálního komplementu. Jde o takové syntaktické funkce, které jsou uvedeny předložkami *contra* (proti), *sobre* (o) a *por* (skrz, přes).

*Futuros professores manifestam-se contra fim de estágios.
(Budoucí učitelé protestují proti ukončení stáží.)
(Público, 30-06-2005)*

*EUA tentaram impedir saída de artigo sobre bioterrorismo.
(Spojené státy se snažily zabránit publikaci článku o bioterrorismu.)
(Público, 30-06-2005)*

*Açores: Detido por abusos sexuais. (Azory: Zadržen muž pro sexuální zneužívání.)
(Público, 30-06-2005)*

I toto použití má své vysvětlení, které je obdobné jako u nominálního syntagmatu ve funkci předmětu. Pokud je předložkové syntagma s nulovým členem v titulku obsaženo, pak se můžeme domnívat, že důvodem je právě obsah nové informace, přičemž uvnitř textu by bylo možné užití členu neurčitého. Pokud by toto akcesorní předložkové syntagma obsahovalo člen určitý, znamenalo by to, že přináší informaci již známou, jenže pak by nebylo pro titulek, který má co nejstručněji vystihovat novou událost, úplně nezbytný.

Pouze u toponym, které plní funkci lokativního příslovečného určení a které jsou nezbytnou součástí titulku, protože obsahují informaci relevantní a novou, se vyskytuje často v předložkovém syntagmatu člen (viz použití určitého členu v žurnalistice).

5.4 Použití členu v úvodních odstavcích zpravodajství

V úvodních odstavcích nevykazuje člen žádné zvláštnosti, a to z toho důvodu, že zatímco titulek má co nejstručněji vyzdvihnout rematickou část dané události, a proto v něm může dojít k různým odchýlkám od normy (například k elipse přísudku či jiných větných členů), pak úvodní odstavec, tedy lead, je již text souvislejší a poskytuje více informací. Lead je charakterizován v portugalské žurnalistice jako úvodní odstavec zprávy, v němž by měl čtenář dostat odpověď na šest základních otázek: co, kdo, kdy, kde, proč a jak, s tím, že poslední dvě otázky-proč a jak-se nejčastěji z úvodního odstavce vypouštějí a zodpovídají se až v následujícím odstavci. Příímý úvodní odstavec, tedy ten, který stručně shrnuje událost, se objevuje většinou ve zpravodajských článcích, zatímco v beletristické publicistice je úvodní odstavec delší, má tedy probudit čtenářovu fantazii a zájem o dané téma.

Člen v úvodních odstavcích nevykazuje vesměs žádné zvláštnosti. Jeho použití je stejné jako v souvislém textu.

5.5 Nulový člen jako pragém v žurnalistice

Absence členu v titulcích zpravodajských článků může být charakterizována buď jako stylém naznačující povahu textu, anebo jako sémantický operátor, který je ve většině případů synonymní se členem neurčitým. Uvnitř novinových článků však je častější využití stylisticky aktivních hodnot nulového členu, které představují jeho emotivně-expressivní, pragmatickou složku. Pro vyhledání této složky v žurnalistice budeme vycházet z následujících pragmaticko-stylistických složek členu:

1. Citová hodnota (valor sentimental da omissão do artigo), kterou je zdůrazněna vlastnost a kvalita dané skutečnosti, jedná se o nulový člen poukazující na samotnou podstatu bytí.

„Deixarás pai e mãe“ – diz a religião ao sacerdote.
(„Opustíš matku i otce“ – káže náboženství knězi.)
(Lapa, 1985:116)

Toto spojení by mohlo být sice nahrazeno i jinými: *o pai e a mãe*, *o teu pai e a tua mãe*, *um pai e uma mãe*.

„Nenhuma delas possui a concisão energética, dramática, daquele modo do dizer, que acen-tua expressivamente, pela omissão do artigo o valor daquilo que se deixa.“¹⁴

[Avšak žádné z těchto spojení nevystihuje onu energickou a dramatickou stručnost, jako eliptický člen, kterým je expresivně zdůrazněna hodnota těch, které opouštíme.]

Například tento používaný obrat *pai e mãe* či *pai e filho* je také používán v beletristické publicistice (1. věta reportáže), avšak obdobné příklady jsme našli také ve zpravodajských člancích (2):

1....O pai, ..., era um militar mas dado às revoluções e às mulheres do que à rigidez do quartel. Pai e filho, ..., estiveram na mesma barricada, na malograda revolta do Porto de 3 de Fevereiro de 1927, que pretendia deitar abaixo a ditadura militar. ...
(Otec... byl voják, který však měl raději spíše povstání a ženy, než kasárenský režim. Otec a syn... bojovali v Portu dne 3. února 1927 ve stejné barikádě, bylo to povstání, které mělo za cíl svrhnout vojenský režim...)
(Público30-06-2005, *O adeus de um homem de barricadas*).

2. Os juízes consideraram que “não havia laços afectivos” entre mãe e filho.
(Soudci uznali, že mezi matkou a synem nebyl hlubší vztah.)
(Correio da manhã, 2006-121, *O Assassino a mãe e sepultou o corpo*)

¹⁴ Lapa, Manuel RODrigues (1984:116).

Dalila e Nuno não eram um para outro mãe e filho – ao ponto de Nuno, há muito tempo, não lhe chamar mãe, mas simplesmente Dalila....

(Dalila a Nuno se k sobě nechovali jako matka a syn – a dokonce Nuno ji kdysi ani neoslovoval matko ,ale Dalilo...)

(Correio da manhã, 2006-12-10, Assassinou a mãe e sepultou o corpo)

2. Literární hodnota¹⁵ nulového členu v případě podmětu před přísudkem je patrná jak v tisku tak i v televizních novinách při popisu okolností, za kterých se odehrála určitá událost. Má často podobu několikanásobného podmětu, kdy nominální syntagma může být použito jak v jednotném, tak množném čísle.

Cancelamento de cirurgias, perturbações nas consultas externas de hospitais e encerramentos de alguns centros de saúde foram algumas das consequências da greve de ontem dos profissionais de enfermagem.

(Odložení chirurgických zákroků, narušení externích konzultací nemocnic a uzavření některých zdravotních středisek; to jsou následky včerejší stávkový zdravotníků.)

(Público-30-06-2005; Greve dos enfermeiros mais sentida nas cirurgias)

Música, humanismo e política numa grande encenação do que é a música rock para multidões na sociedade da comunicação. Ao longo de mais de duas horas de concerto, os U2 foram grandes, no dia em que se disseram portugueses.

(Hudba, humanismus a politika na velké rockové scéně, které přihlížejí davy společnosti komunikace. U2 hráli přes dvě hodiny úžasně, bylo to v ten den, kdy se označili za Portugalce.)

(Público 17-08-05, Concerto de U2 em Portugal)

Em Israel, longas filas de automóveis ficaram paralisados à hora de ponta graças aos protestos...

(V Izraeli uvízly v dopravní špičce kvůli stávce dlouhé kolony automobilových vozidel...)

(Público 30-06-2005; Colonos paralisam estradas em Israel)

V jiných případech nulový člen může fungovat jako informém a vyjádřit věcnou informaci, bez jakéhokoliv expresivního zabarvení, a to, jak uvidíme i dále, také ve spojení s podstatným a přídavným jménem. Pro správnou interpretaci této funkce členu srovnajme použití členu určitého a neurčitého ve dvou stejných, níže uvedených větách.

a) *Trabalhou com esforço. (Pracoval usilovně.)*

b) *Fez o trabalho com um esforço.(Udělal tu práci s velkým úsilím.)*

Ve větě použité se členem nulovým je vystižen stručně a jasně způsob, kterým se daný jev uskutečnil, bez jakéhokoliv jiného významu či zabarvení. Výraz *com esforço* (s úsilím) by mohl odpovídat českému překladu adverbialnímu „usilovně“. V době klasicismu bylo údajně použití neurčitého členu velmi omezeno a tato tendence ještě dnes přetrvává v některých předložkových spojení a je údajně náznakem toho, že se jedná o tzv. stylis-

¹⁵ Neves, Maria Helena de Moura; (2003:431).

tický návyk „*A omissão do indefinido tem nestes casos o caráter de autêntica doença de estilo.*“¹⁶ (*Neprítomnost neurčitého členu v těchto případech svědčí o opravdovém stylizačním zvyku.*) Ve větě 1b) bychom překlad mohli obměnit tak, že bychom adverbium *usilovně* nahradili substantivem „s úsilím“, nebo „s velkým úsilím“.

Velmi časté je však použití nulového členu uvnitř novinářského textu ve všech typech příslovečného určení. Nalezli jsme tak taková spojení, jako *em espaço civil* (na veřejném prostranství), *em Conselho de Ministros* (V Radě ministrů) apod.

5.6 Neurčitý člen jako pragném v žurnalistice

Také neurčitý člen může představovat významové složky pragném a informém. Informémem je v těch případech, kdy je sémantickým operátorem determinačních procesů specifikace – tedy kdy uvádí do čtenářova povědomí čistě novou informaci. Jako pragném se pak může spolupodílet na vyjádření různě zabarvených významů, například zesílit pozitivní či negativní význam substantiva, jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole.

V novinových titulcích výskyt neurčitého členu signalizuje beletristickou povahu užitého žánru publicistiky.

1a. Um tributo ao Jardim Botânico de Coimbra.

(Cena pro Botanickou zahradu v Coimbre.)

(Jornal de Letras, 3-16 de Janeiro de 2007, s.22)

2a. A construção de uma identidade. (Budování identity.)

(Jornal de Letras, 3-16 de Janeiro de 2007, s.22)

3a. O adeus de um homem de barricadas. (Rozloučení s barikádníkem.)

(Público; 30-06-2005)

4a. Um “britânico não tem de mostrar papéis.” (Takový Brit nemusí ukazovat doklady.)

(Público; 30-06-2005)

Výše uvedené novinové titulky naznačují nejen svou lexikální stavbou, ale také přítomností neurčitého členu, beletristickou povahu publicistického žánru, ať už jde o věnování ceny Botanické zahradě v Coimbre (1), o způsob budování vlastní identity (2), o hlubší zamyšlení nad přínosem významné osobnosti (3) či o esej zamýšlející se nad systémem používání dokladů v Británii a v Portugalsku (4). Porovnejme, jak by se pozměnil význam titulků, kdybychom použili nulového členu. Odtud však také vyplývá potřeba pozměnit lexikální stavbu a upravit ji tak, aby mohl v titulcích analytických textů člen figurovat.

¹⁶ Lapa, Manuel Rodrigues (1984:124).

V titulcích analytické publicistiky by v analogických případech figuroval člen nulový:

- (???) 1b. *Tributo ao Jardim Botânico de Coimbra*
 (???) 2b. *Construção de identidade*
 (???) 3b. *Despedida de homem de barricadas*
 (???) 4b. *Britânicos não têm de apresentar documentos*

Takový „přesun“ do žánru analytického však není zcela možný, protože již z významu titulků je patrné, že jde o témata určená k obecnému zamýšlení čtenáře a ne o přenos věcné informace.

Funkce neurčitého členu v žurnalistických textech jsou rozličné. Pro přehled všech funkcí vycházíme z těch, které jsou zmíněny v „sémanticko-pragmatických aspektech použití členu“ a k nim vyhledáme příklady v různých typech publicistických textů:

a) zvlšeobecnovací (možná ve všech typech textů):

As autoridades norte-americanas também formalizaram hoje um pedido de ajuda ao Canadá, solicitando camas, cobertores, medicamentos e equipas especializadas em salvamento marítimo, capazes de operar numa cidade inundada.

(Americké úřady dnes také oficiálně požádali Kanadu o pomoc; o poskytnutí lůžek, dek, léků a námořnických lékařských týmů, které by byly schopny pracovat v zaplaveném městě.)

(Correio da Manhã, 04-09-2005, EUA pedem ajuda ao Canadá)

b) specifikáční – neúplná determinace (možná ve všech typech textů)

conquista de uma opinião pública favorável (dobyti příznivého veřejného mínění)

(Correio da Manhã, 04-09-2005; Europa mobiliza socorro)

c) specifikáční – úplná determinace (možná ve všech typech textů)

Já as drogas sintéticas, como as anfetaminas e o ecstasy, sofreram um decréscimo...

(Byl zjištěn pokles v užívání syntetických drog, jako anfetaminu a ekstáze...)

(Público, 302-06-2005, Decréscimo no uso de drogas)

d) partitivní (ve všech typech textů)

Um deles foi Josef Koudelka, um dos mais reputados fotojornalistas do mundo. (Jedním z nich byl Josef Koudelka, jeden z nejznámějších dokumentárních fotografů na světě.)

(Público, 302-06-2005, 50 anos de Portugal pela Magnum)

e) expresivní (v různých typech textů i ve zpravodajství)

Nova Orleães parecia este domingo uma cidade fantasma.

(Město New Orleans se v neděli podobalo městu přízraků.)

(Correio da Manhã, 04-09-2005 Europa mobiliza socorro)

f) expresivní s vlastním jménem či s toponymickým názvem (zejména v beletristické publicistice)

De tudo isto, é o ataque brutal de Chirac o mais grave, mesmo com um Chirac no fim da sua carreira e à procura de bodes expiatórios.

(A ze všech útoků tím nejhrušším byl útok Chiraca, Chiraca, který na konci své kariéry hledá obětní beránky.)

(Público, 30-06-2005; Os trabalhos do presidente Barroso revisitados)

5.7 Určitý člen jako pragém v žurnalistice

Při zkoumání použití určitého členu v žurnalistice nebyl zjištěn žádný zvláštní pragmatický významový rys. Jeho absence je typická pro zpravodajské články, a pokud se v nich vyskytuje, tak je to například vždy s názvy institucí *o Governo* (vláda), *o Tribunal* (soud), *o Estado* (stát) ale také s různými terminologickými názvy, jako například *o défice* (deficit):

Názvy zemí jsou použity se členem v závislosti na syntaktické funkci. Faktem je, že absence členu u názvů zemí plní podmínkou funkci je stoprocentní, zatímco u jiných funkcí (jako například u lokativu) se objevuje člen v té stejné pozici častěji. V titulcích analytických textů s názvy zemí se člen objevit může, a to nejčastěji v příslovečném určení místa:

Furacão leva morte aos Estados Unidos. (Huracán přináší do Spojených států smrt.)
(Correio da Manhã, 27-08-2005)

Norte-americano libertado no Iraque. (Američan osvobozen v Iráku.)
(Correio da Manhã, 27-08-2005)

Portugal só pensa na vitória frente à Rússia. (Portugalci teď jen přemýšlejí o vítězství nad Rusy.)
(Correio da Manhã, 27-08-2005)

V titulcích, které uvádějí beletristickou publicistiku, je pak výskyt členu velmi častým jevem:

Ainda as reformas. (Ještě něco o reformách.)

A força do dever. (Síla povinnosti.)

Os olhos do Vasco. (Oči Vasca.)

O reverso da medalha. (Druhá strana mince.)

(Correio da Manhã – 30-7-2005; Opinião)

Určitý člen by snad mohl být charakterizován jako pragém v případě, kdyby byl použit se jmény osob. O tom již však bylo pojednáno v kapitole 5.5.6 Použití určitého členu s vlastními jmény.